

У пачатку Высокага сярэднявечча каралеўская ўлада аслабла. Вялікія дзяржавы Заходняй Еўропы фактычна распаліся на шэраг сярэдніх і дробных уладанняў феадалаў. Пачаўся перыяд *феадальнай раздробленасці*. Яе асноўнымі прычынамі былі пераход ад бенефіцыя да феода, гаспадарчая адасобленасць феадалаў з іх натуральнай гаспадаркай.

Пытанні і заданні. 1. Раствлумачце, чаму і на якіх умовах сеньёр перадаваў частку сваіх зямель васалам. 2. Чым феод адрозніваўся ад бенефіцыя? 3. Якія павіннасці мусілі выконваць сяляне? 4. Чаму ў Высокім сярэднявеччы панавала натуральная гаспадарка? 5. Назавіце прычыны феадальнай раздробленасці ў Заходняй Еўропе. Абгрунтуйце свой адказ.

§ 5. Сярэднявечны горад

Успомніце. Параўнайце развіццё гарадоў Заходняй Еўропы і Візантыі ў Раннім сярэднявеччы. Успомніце, чаму ў Раннім сярэднявеччы колькасць гарадоў і гарадскога насельніцтва рэзка скарацілася.

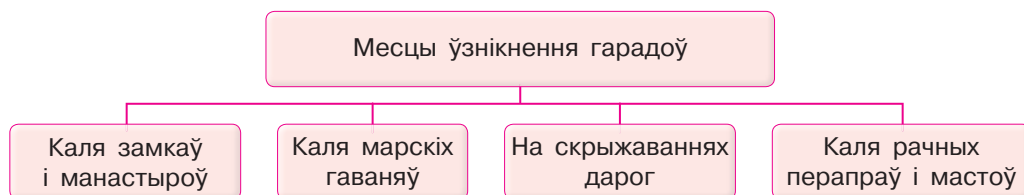
Вы даведаецеся. Гарады Сярэднявечча былі мала падобныя на антычныя і сучасныя гарады. У гісторыкаў нават ёсць паняцце «сярэднявечны горад». Навошта будавалі гарады ў Сярэднявеччы, якія людзі ў іх жылі, чым яны займаліся? Чым гараджане адрозніваліся ад сялян? І чаму ўзнікла прымаўка «Паветра горада робіць чалавека вольным»?

1. Прычыны і шляхі ўзнікнення гарадоў. Да пачатку Высокага сярэднявечча ў Заходняй Еўропе было мала *гарадоў*. Але пасля сталі расці старыя гарады і з'яўляцца новыя. У чым прычыны такіх змен?

Па-першае, пачаўся ўздым сельскай гаспадаркі. Былі ўзараны новыя землі. Прылады працы сталі лепшыя, і ўзрасла ўраджайнасць. Цяпер сяляне маглі пракарміць не толькі сябе і сваіх феадалаў. У іх заставаліся лішкі прадуктаў.

Па-другое, хутка развіваўся попыт на вырабы рамяства. Сяляне і феодалы хацелі набыць прылады працы, прадметы

быту добрай якасці. Але хто іх зможа вырабіць? Узнікла патрэба ў рамесніках, якія б прафесійна займаліся толькі сваёй работай. Так у грамадстве з'явіўся слой рамеснікаў-прафесіяналаў.

▲ Дзе ўзнікалі гарады

У чым перавагі размяшчэння гарадоў менавіта ў гэтых месцах?

Рамеснікі імкнуліся сяліцца ў абароненым і людным месцы. Тут яны маглі схавацца ад грабежніцкіх нападаў і прадаваць свае вырабы пакупнікам. З цягам часу жыхары сталі ўмацоўваць свае паселішчы: абносилі іх ровам і валам, будавалі частаколы, а пазней — каменныя сцены. Так у Заходняй Еўропе ўзнікалі ўмацаваныя паселішчы — гарады. У іх у асноўным пражывалі рамеснікі і гандляры.

У Высокім сярэднявеччы ў Заходняй Еўропе пачаўся бурны рост гарадоў.

2. Гарады — цэнтры рамяства і гандлю. Далейшае развіццё гарадоў і гандлю вяло да разбурэння натуральнай гаспадаркі. У Высокім сярэднявеччы ў гандаль паступова ўцягвалася ўсё грамадства: рамеснікі, феодалы і сяляне. Паміж імі ўсталяваліся адносіны куплі-продажу. Рамеснікі хацелі хутчэй купіць прадукты харчавання ў сялян і прадаць свае вырабы. Узнікла патрэба ў *купцах*, якія займаюцца толькі гандлем. У купцоў былі свае аб'яднанні — *гільдыі*.

◀ Сярэднявечны кірмаш.
Малюнак сучаснага мастака

Падумайце, якія тавары прадаваліся на кірмашах.

Звычайны гандаль вёўся на штотыднёвых рынках. Найбольш ажыўлена гандлявалі на *кірмашах* — рынках, якія збіраліся ў пэўныя дні года ў адных і тых жа месцах. У XIII ст.

асабліва славіліся кірмашы ў вобласці Шампань у Францыі. На іх збіраліся купцы з розных краін і заключаліся здзелкі на вялікія сумы. Найважнейшыя гандлёвыя шляхі праходзілі па Міжземным і Балтыйскім морах. Гандаль у Міжземным моры знаходзіўся ў руках двух італьянскіх гарадоў — Венецыі і Генуі. На Балтыйскім моры вядучая роля належала нямецкаму гораду Любеку. Ён узначальваў магутны гандлёвы саюз гарадоў — *Ганзу*.

7, с. 56–59

У канцы Сярэднявечча ў Ганзу ўваходзіла больш за 150 гарадоў. Важныя гандлёвыя сувязі ўсталяваліся з беларускім горадам Полацкам. У горадзе пражывала шмат ганзейскіх купцоў. Імі кіравалі ўласныя старэйшыны. Пабудаваная для немцаў царква адначасова служыла і складам для купецкіх тавараў. На ўзаемных умовах полацкія купцы жылі ў Рызе.

У Заходняй Еўропе разам з гарадамі стаў развівацца і новы від гаспадаркі. Цяпер вырабы рабілі не толькі для сябе, але і для продажу. Такі выраб для продажу называецца *таварам*. Гаспадарка, у якой тавары вырабляюцца, а потым прадаюцца за грошы, называецца *таварна-грашовай гаспадаркай*. У Высокім сярэднявеччы яна паступова пачала замяняць натуральную гаспадарку. Гарады станавіліся цэнтрамі рамяства і гандлю, а рамеснікі і купцы — іх асноўным насельніцтвам.

▲ Эканамічныя цэнтры і гандлёвыя шляхі Еўропы ў X—XIII стст.

3. Гарадское рамяство. Праца рамесніка была асновай гаспадаркі сярэднявечнага горада. Рамеснік працаваў ва ўласнай *майстэрні*. Ён сам купляў неабходную сыравіну — матэрыял, з якога і вырабляў свае вырабы, сам браў заказы. Потым рамеснік выконваў усю працу і прадаваў вырабы. Яму дапамагалі *вучні* і *чаляднікі* (памочнікі майстра). Рамеснікі аднолькавай спецыяльнасці аб'ядноўваліся ў саюзы, якія абаранялі іх інтарэсы, — *цэхі*. У гарадах забаранялася займацца рамяством не членам цэхаў.

Паўнапраўнымі членамі цэхаў лічыліся толькі ўладальнікі майстэрняў — *майстры*. На сходзе майстроў цэха прымаўся *статут*. У ім вызначаліся ўсе бакі жыцця рамеснікаў цэха. Напрыклад, колькі можна выпускаць вырабаў, з якіх матэрыялаў, якіх памераў, якой якасці і многае іншае. Пры пагрозе

6, с. 55–56

▲ Кравец.
Сярэднявечная мініяцюра

▲ Ткач.
Сярэднявечная мініяцюра

нападу на горад усе члены цэха складалі атрад апалчэння. Пад цэховым сцягам яны выступалі на абарону горада. Як правіла, члены цэха сяліліся на адной вуліцы, якую так і называлі: вуліца Пекараў, Ткачоў, Краўцоў, Кавалёў, Збройнікаў.

Знайдзіце пры дапамозе інтэрнэт-рэсурсаў прыклады гербаў сярэднявечных цэхаў. Што сімвалізавалі намалёваныя на іх значкі?

Стаць майстрам было нялёгка. Спачатку трэба было некалькі гадоў працаваць вучнем. Яму не плацілі за яго працу. Дастатковай узнагародай лічылася тое, што яго кармілі і давалі магчымасць вучыцца. З часам вучань мог стаць чаляднікам. Тады ён атрымліваў за працу невялікія грошы. Кожны чаляднік марыў здаць экзамен і стаць майстрам. Для гэтага трэба было зрабіць узорны выраб — шэдэўр. Пасля яго трэба было прадставіць на адабрэнне ў раду майстроў. Толькі тады чаляднік становіўся паўнапраўным майстрам і мог адкрыць уласную майстэрню.

Як вы думаеце, для чаго ўводзіліся такія правілы?

4. Барацьба гараджан за самакіраванне. Гарады ўзніклі на землях феадалаў. Феадалы ставіліся да гараджан як да сялян: спаганялі аброк вырабамі рамяства, судзілі іх, накладвалі штрафы. Феадалам было выгадна спаганяць павіннасці з багатых гараджан. Але паступова гарады мацнелі і багацелі. Гараджане сталі адчуваць цяжар залежнасці ад феадалаў. Пачалася барацьба за абмежаванне пабораў феадалаў, а пасля і поўнае вызваленне ад іх.

У XII—XIII стст. барацьба паміж гараджанамі і феадаламі разгарнулася па ўсёй Заходняй Еўропе. Адно гарады дабіліся незалежнасці. Яны далі феадалам выкуп грашыма або атрымалі свабоду ў выніку паўстанняў і войнаў супраць сваіх сеньёраў. Іншыя гарады так і не змаглі вызваліцца. Жыхары гарадоў, якія вызваліліся ад улады феадала, станавіліся свабоднымі людзьмі.

Існавала правіла: калі беглы селянін пражывае ў горадзе год і адзін дзень, ён становіцца свабодным і выходзіць з-пад улады феадала. Таму і казалі: «Гарадское паветра робіць чалавека вольным».

▲ Пекары.
Сярэднявечная мініяцюра

▲ Кавалі.
Сярэднявечная мініяцюра

▲ Залатая манета
Венецыі — дукат

◄ Ратуша ў г. Цюбінген.
XV ст.

Жыхары гарадоў атрымлівалі права самастойна кіраваць горадам праз свае органы ўлады — *самакіраванне*. Гараджане выбіралі *гарадскую раду* і яе кіраўніка. У Францыі і Англіі яго называлі *мэрам*, у Германіі — *бургамістрам*. Гарадская рада чаканіла манету, набірала ахову і войска. Засядала рада ў спецыяльным будынку — *ратушы*. У горадзе таксама быў свой *суд*, дзе засядалі выбранныя гараджанамі суддзі. Нямецкі горад Магдэбург адным з першых гарадоў атрымаў права на самакіраванне. Тут былі распрацаваны ўласныя правілы для гарадскога самакіравання. Паступова яны сталі папулярны не толькі ў Германіі, але і ў многіх краінах на ўсходзе аж да Вялікага Княства Літоўскага. Тут гэты збор правілаў самакіравання атрымаў назву Магдэбургскае права.

Пытанні і заданні. 1. Раствлумачце, чаму ў X—XIII стст. у Заходняй Еўропе значна павялічылася колькасць гарадоў. 2. Як і дзе ўзніклі сярэднявечныя гарады? 3. Для чаго ствараліся статуты цэхаў? Каго яны абаранялі? 4. Якую ролю адыграла геаграфічнае становішча ў развіцці Венецыі, Генуі і гарадоў Ганзейскага саюза? Пры адказе выкарыстоўвайце карту 2 (форзац 1) і карту на старонцы 37. 5. Чаму сярэднявечныя гарады імкнуліся атрымаць свабоду ад феадалаў? 6. Складзіце красворд «Сярэднявечны горад». 7. Зрабіце схему самакіравання сярэднявечнага горада.